

a) El llenguatge administratiu i jurídic
«TORT» I THE LAW OF TORTS

Albert LAMARCA I MARQUÈS*

Àrea de Dret Civil de la Universitat Pompeu Fabra

---

1. EL DRET DE LA RESPONSABILITAT CIVIL EXTRA CONTRACTUAL.
TERMINOLOGIA

D'acord amb l'article 1.089 del Codi civil espanyol les obligacions¹ neixen «de la ley, de los contratos y cuasi contratos, y de los actos y omisiones ilícitos o en que intervenga cualquier género de culpa o negligencia».²

* Becari d'investigació pel Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya.

1. Luis Díez-PICAZO, *Fundamentos del Derecho Civil Patrimonial II. Las Relaciones Obligatorias*, Ed. Civitas, Madrid, 1993; pàg. 49, es refereix a les obligacions com a «una situació jurídica, en la qual una persona (acreedor) tiene un derecho, que pertenece a la categoría de lo que más arriba hemos llamado derechos personales o de crédito. Es un derecho que le permite exigir o reclamar un comportamiento de otra persona (deudor), que soporta el deber jurídico de realizar en favor de aquél un determinado comportamiento (deber de prestación). Así considerada, la obligación no sólo es el deber jurídico, sino también un derecho subjetivo, perteneciente a la categoría de los derechos personales o de crédito. Si se prefiriere, es la correlación entre ambos elementos componentes: un deber y un derecho; el crédito y la deuda». Ferran BADOSA I COLL, *Dret d'obligacions*, Publicacions de la Universitat de Barcelona-Barcanova, Barcelona, 1990; pàg. 9, afirma que entén les obligacions «Fonamentalment, com una relació jurídica entre els titulars de dues posicions jurídiques subjectives: crèdit (creditor) i deute (deutor) entorn a una conducta humana jurídicament deguda (arts. 1.088; 1254). Aquesta relació jurídica intersubjectiva resulta de la correlativitat entre el crèdit i el deute. La conducta jurídicament deguda s'anomena prestació.»

2. L'article 1.089 del Codi civil estableix les anomenades «fonts» de les obligacions. La doctrina civilista moderna discrepa d'aquesta classificació tradicional en cinc fonts i les reconduïx a dos grans tipus: l'autonomia privada o poder de l'individu de constituir les seves pròpies relacions jurídiques, i el poder heterònom propi de la sobirania de l'Estat creant relacions jurídiques entre particulars. Cfr. Luis Díez-PICAZO, *Fundamentos...*, pàg. 141.

Aquestes darreres, les obligacions nascudes a conseqüència d'actes i omissions en què intervé culpa o negligència, constitueixen l'anomenada responsabilitat civil extracontractual. Responsabilitat per tal com neix l'obligació de reparar un dany causat a algú que no tenia el deure de suportar-lo. Civil ja que l'àmbit normatiu en què s'insereix és civil i no constitueix una responsabilitat derivada d'un delictes o falta sancionats pel dret penal.³ I extracontractual car el dany causat no és conseqüència de l'incompliment d'una obligació establerta en un contracte.⁴ Els pressupòsits necessaris perquè neixi aquesta obligació són: una acció o una omisió il·lícita, antijurídica, en tant que vulneri la prohibició genèrica de no perjudicar els altres;⁵ la producció d'un dany efectiu; que aquest dany sigui conseqüència de l'acte il·lícit, és a dir que hi hagi un nexa de causalitat entre ells; i en darrer terme que se'n pugui fer responsable —se li pugui retreure— al subjecte de l'acció en termes de culpa o negligència.⁶

La normativa general sobre la responsabilitat civil extracontractual en el dret espanyol és als articles 1.902 a 1.910 del Codi civil tal com van ésser redactats el 1889.⁷ La pràctica social, però, s'ha encarregat de des-

3. La responsabilitat penal és establerta en el Codi i lleis penals. Ara bé, tot acte delictiu en tant que ha causat un dany susceptible de valoració patrimonial dóna lloc a una responsabilitat civil a favor de la víctima, que serà determinada en la pròpia jurisdicció penal llevat d'expressa reserva de l'acció per a la jurisdicció civil. El Codi penal tracta de la responsabilitat civil a l'article 19 i seg. sota la rúbrica «*De las personas responsables civilmente de los delitos y faltas*», i a l'article 101 i seg. «*De la responsabilidad civil y de las costas procesales*». És per això que el Codi civil a l'art 1.089 diferencia els «*actos y omisiones ilícitos*» d'aquells «*en que intervenga cualquier género de culpa o negligencia*». Uns són els delictes i faltes i els altres els anomenats «il·lícits civils». El seu article 1.092 estableix que «*Las obligaciones civiles que nazcan de los delitos y faltas se regirán por las disposiciones del Código Penal*», en canvi el 1.093 estableix que «*Las que se deriven de actos u omisiones en que intervenga culpa o negligencia no penadas por la ley, quedarán sometidas a las disposiciones del capítulo II del título XVI de este libro*».

4. D'acord amb l'esmentat article 1.089 del Codi civil mitjançant els contractes s'estableixen obligacions. A més, l'article 1.091 preceptua que «*Las obligaciones que nacen de los contratos tienen fuerza de ley entre las partes contratantes, y deben cumplirse al tenor de los mismos*».

5. L'anomenat *alterum iniuste non laedere* o *neminem laedere*. No serà antijurídica l'acció o omisió en casos de legítima defensa o estat de necessitat; quan el dany es causa amb consentiment de la víctima (llevat d'anar contra una prohibició legal); o quan s'està exercitant un dret sense incórrer en el seu abús (Cfr. art. 7.2 Codi civil).

6. La doctrina entén que també cal incloure-hi la responsabilitat per dol. La culpa abasta el fet de no preveure o no evitar el que es podia o s'havia de preveure. El dol, en canvi, consisteix a no evitar el dany previst. Hom actua amb dol si és conscient que el seu comportament provoca o pot provocar un dany i no pren les mesures necessàries per evitar-lo.

7. Data de l'entrada en vigor del text definitiu del Codi civil. Aquesta normativa és hereva de la del Codi civil francès de 1804, que al seu torn té els fonaments en la

taçar que aquesta ha esdevingut, de totes totes, insuficient per no ajustar-se a les necessitats pròpies d'una societat industrial. Les bases estructurals del sistema espanyol de responsabilitat civil són les establertes a l'article 1.902: «*El que por acción u omisión causa daño a otro, interviniendo culpa o negligencia, está obligado a reparar el daño causado*»,⁸ ço és, en la responsabilitat per culpa, és a dir, bandejant l'objectiva que només té en compte l'efectivitat del resultat danyós sense fer un judici sobre el capteniment del causant, i en la manca de tipificació dels supòsits de danys a rescabalar. El sistema, però, ha sofert canvis vers l'objectivació de la responsabilitat, d'una banda legalment mitjançant lleis especials,⁹ i de l'altra jurisprudencialment invertint la càrrega provatòria de la culpa i l'elevació del nivell de diligència exigible.

Els països de la nostra cultura jurídica, els anomenats continentals o sistemes de dret civil, de *Civil Law*, segueixen essencialment, tot i les diferències, la categoria de la responsabilitat civil extracontractual, fins i tot en la terminologia. En canvi, amb els països del *Common Law* anglosaxó en matèria de responsabilitat civil extracontractual tenim més diferències que similituds. Això és conseqüència de ser aquest sistema legal judicialista, fonamentat en el cas i el precedent, que permet un dret flexible i adaptable a les circumstàncies del moment. Al seu torn el menor paper dels sistemes públics de seguretat social ha forçat a dotar d'un contingut redistributiu al dret de la responsabilitat civil. La terminologia també és diferent, constituint aquesta categoria l'anomenat *Law of Torts*, que en traducció literal correspon a *Dret d'il·lícits (civils)*, però que hom sol referir-s'hi com a *Dret de danys*.

Darrerament *tort* com a terme o categoria jurídica s'ha introduït en el vocabulari legal dels països de dret civil per referència a l'anglosaxó.¹⁰

Lex Aquilia romana. En el dret català tradicional, la *Compilació de les Constitucions i Altres Drets de Catalunya*, la responsabilitat civil extracontractual es recollia genèricament al Llibre IX (tant al volum de les *Constitucions*, com al de les *Pragmàtiques* i al de les *Supèrflues, contràries i corregides*) sota la rúbrica «*De Iniurias, y Danys donats*».

8. Sobre l'article 1.902 vegeu el comentari que en fa Fernando Pantaleon Prieto a Rodrigo Bercovitz, Luis Díez-PICAZO, Cándido PAZ-ARES i Pablo SALVADOR (directors) *Comentario del Código Civil*, Ministeri de Justícia, Madrid, 1993; vol. II, pàg. 1971 i seg.

9. La darrera d'aquestes ha estat la *Ley 22/1994, de 6 de julio, de responsabilidad civil por los daños causados por productos defectuosos*. Anteriorment ja s'havien promulgat les normatives sobre danys causats per la navegació aèria, accidents nuclears, caça, i per accidents de circulació.

10. Un cas extrem d'introducció de *tort* en el vocabulari jurídic en seria la llei federal suïssa, de 19 de desembre del 1986, *contre la concurrence déloyale*, que en la seva versió francesa recull a l'art. 9.3: «*il peut en outre, conformément au code des obligations, tenter*

Un estudi acurat ens fa veure, però, que el mot no tan sols no és privatiu d'aquell àmbit jurídic, ans no n'és originari com la mateixa doctrina del *Common Law* ho reconeix.¹¹ L'encert anglosaxó no ho és tant. Suposa, doncs, seguir la tradició de peculiaritat en la terminologia, els noms de les coses que tenen els anglesos a diferència dels continentals, a causa de la seva història diferenciada.

Amb la Revolució francesa es gira full en la història, s'acaba l'Antic Règim, i també el de les paraules. D'ençà de les revolucions liberals o burgeses els diferents estats europeus deixen de banda la terminologia política tradicional i privativa, per afegir-se a l'estandardització neo-romanista i asèptica dels revolucionaris.¹² Arreu hi haurà presidents, governs, ministres, diputats, jutges, secretaris, constitucions, codis, lleis, decrets, i s'arraconaran els síndics, els consellers, les pragmàtiques, els veguers, els batlles, els comuns, les taules de canvi, els mestres racionals, els consellers de cent (per posar exemples propers) de regust feudal i senyorial, d'Antic Règim.¹³

---

des actions en dommages-intérêts et en réparation du tort moral, ainsi qu'exiger la remise du gain selon les dispositions sur la gestion d'affaires.»

11. Així John G. FLEMING, *The Law of Torts*, 8a ed., 1992; pàg. 1, afirma: «*Tort derives from the Latin tortus, meaning twisted or crooked, and early found its way into the English language as a general synonym for 'wrong'. Later the word disappeared from common usage, but retained its hold on the law and ultimately acquired its current technical meaning. In very general terms, a tort is an injury other than a breach of contract, which the law will redress with damages.*» En el mateix sentit Prosser and Keeton on *Torts*, 5a ed., 1984; pàg. 2: «*The word (tort) is derived from the Latin 'tortus' or 'twisted'. The metaphor is apparent: a tort is a conduct which is twisted, or crooked, not straight. 'Tort' is found in the French language, and was at one time in common use in English as a general synonym for 'wrong'. When it faded out of common speech, it remained in the law, and gradually acquired a technical meaning. Broadly speaking, a tort is a civil wrong, other than a breach of contract, for which the court will provide a remedy in the form of an action for damages.*»

12. Sobre aquest plantejament vegeu Eduardo GARCÍA DE ENTERRÍA, *La lengua de los derechos. La formación del derecho público europeo tras la Revolución Francesa*, Alianza Universidad, Madrid, 1994.

També l'opinió contemporània d'Alexis de TOCQUEVILLE, *L'Antic Règim i la Revolució*. Ed. 62, Barcelona, 1983, pàg. 29: «El 1789 els francesos van fer l'esforç més gran al qual mai s'hagi lliurat un poble, a fi, diguem-ho així, de tallar pel mig llur destí, i separar per un abisme allò que havien estat fins aleshores d'allò que volien ser des d'aquell moment. Amb aquest objectiu prengueren tota mena de precaucions per no emportar-se res del passat a llur nova condició; s'imposaren tota mena de limitacions per afaïçonar-se de forma diferent a llurs pares; no oblidaren res per tal de fer-se impossibles de reconèixer.»

13. A Catalunya aquest procés serà doble, d'una banda amb el triomf de l'absolutisme borbònic (canvi de terminologia *medieval a moderna*), i posteriorment amb les revolucions liberals. Així, a tall d'exemple, una de les primeres mesures dels ocupants a Catalunya després del 1714 envers el pactisme tradicional va ser tallar —arrimar—, els dossiers que remataven els escons del Consell de Cent barceloní (element simbòlic que permetia

Només Anglaterra,¹⁴ i el seu àmbit d'influència, romandrà una illa en un món de terminologia jurídic-política estandarditzada i nova. Ho aconseguirà donant continuïtat i nou contingut als vells mots i institucions medievals, potser només mantenint-los com a mera carcassa, però tanmateix mantenint-los. *Tort* n'és un cas claríssim.

2. ORÍGENS ROMÀNICS DE «TORT»

D'antuvi sembla, doncs, que el terme *Law of Torts* sigui una creació més del geni anglo-americà i un retret a la pretesa claredat i perfecció de la categoria civilista de la «responsabilitat civil extracontractual». L'exposició següent ens porta a demostrar o presentar l'univers comú a les llengües romàniques, i a l'anglesa per manlleu, de la paraula *tort*.

En efecte, *tort* és el participi passat llatí, *tortus*, del verb *torquere*, romanitzat i que ha prèts diferents formes segons les llengües romàniques.¹⁵ Així en català és *tort*, en occità i francès també *tort*, en italià i cors *torto*,

---

els consellers d'estar sempre coberts, àdhuc en presència règia, per la seva categoria de *Grandes de España*) i el canvi de la indumentària solemne medieval dels consellers i jurats, les gramalles o togues consulars, per l'anomenat «*traje moderno español*». Cfr. Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Ed. 62, Barcelona, 1985; pàg. 356.

14. Alexis de TOCQUEVILLE, *Op. cit.*, pàg. 54: «A Anglaterra, on a primer cop d'ull sembla que l'antiga constitució d'Europa encara està en vigor, passa el mateix. Si oblidem els vells noms i deixem de banda les velles formes, hi trobarem des del segle XVII el sistema feudal abolit en la seva substància, classes que es barregen, una noblesa esborrada, una aristocràcia oberta, la riquesa esdevinguda poder, igualtat davant la llei, igualtat de càrregues, llibertat d'impremta, publicitat dels debats; tots ells principis nous que la societat de l'Edat Mitjana ignorava. Però són justament aquestes coses noves les que, introduïdes a poc a poc i amb art en aquell vell cos, el revifaren sense cap perill de dissoldre'l, i l'ompliren d'una franca vigoria tot deixant-li les formes antigues. L'Anglaterra del segle XVII ja és una nació del tot moderna, que únicament a preservat en el seu si i com embalsamades algunes romanalles de l'Edat Mitjana.» També Andorra n'és un cas claríssim —com qualsevol altra societat que no hagi experimentat una revolució liberal—; la terminologia jurídic-política que ha fet servir fins fa ben poc, i en bona mesura encara després de la reforma constitucional, és pre-revolucionària. VÍCTOR FERRO a *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Ed. Eumo, Vic, 1987; pàg. 359, tractant del procediment penal català dels segles moderns, explica que aquest ha arribat pràcticament intacte fins als nostres dies a les Valls d'Andorra. En concret, parla de l'aixecament de cadàver, l'antic «visori», on el nunci repetia tres vegades per tal de constatar el traspàs: «Home mort, qui t'ha mort? - Home mort no parla».

15. Joan COROMINES, a *Lleures i converses d'un filòleg*, Club Ed., Barcelona, 1989; pàg. 266, explica que el participi *tort* forma part d'aquells participis forts que retrocediren en favor dels febles, com *llest*, *tost*, *past*, *fuit*, *tolt*, *mòut*, *cint*, *test*, etc.

en castellà *tuerto o entuerto*, en portuguès *torto*, i en anglès *tort* com a manlleu alt medieval. El mot tan estès i conegut en l'àmbit jurídic anglosaxó té, doncs, un origen llatí i el mateix significat en totes les llengües romàniques, amb la qual cosa s'esclareix el que d'entrada podia semblar una creació d'aquella cultura.

És cert, a més a més, que el llatí *ius* i tots els seus derivats en les formes romanitzades hagueren d'acollir els hereus de *directum*¹⁶ com a sinònim que li passà al davant en l'ús i àdhuc el substituï en el romanç medieval. El mot representant quelcom físic prengué un sentit figurat, i pel mateix motiu també l'antònim en la física se li féu antònim en l'àmbit jurídic o figurat, *tort*.

3. «TORT» I ELS DICCIONARIS CATALANS

3.1. Els diccionaris catalans actuals inclouen dins l'entrada *tort* no solament el participi de tòrcer juntament amb *torçut/da* (*torçat/da* correspon a *torçar*), sinó també una accepció a voltes jurídica, a voltes moral, però sense gaire precisió, corresponent al *tort* anglès, així:

— *Tort*. (...) 3. Dany causat indegudament. *Reparar un tort*. (...) 8. *a tort*. sense raó, injustament. 9. *A tort i a dret*. Sense reflexió, no mirant si es té raó o no. (...) Sin. Injustícia. (*Dicc. Barcanova*)

— *Tort*. (...) 2. Dany causat indegudament a algú. *Fer un tort a un amic*. Fer un tort a la reputació d'algú. *Reparar un tort*. (*Dicc. EC*)

— *Tort*. (...) II. Cosa mal feta, injusta, no conforme a la veritat o a la bondat; dany causat indegudament. (*DCVB*)

— *Tort*. Dany causat indegudament a algú. (*DGLC*)

— *Tort*. Mal, dany, perjudici. Errament, equivocació, error. (*Dicc. de sinònims S. Pey*)

— *Tort*. (...) 2. injustícia, agravio, felonía. (*Dicc. Aguiló*)

— *Tort*. (...) «injustícia, perjudici culpable (...)». A penes cal recordar que, amb aquest sentit substantivat, és mot comú amb l'italià *torto*, francès

16. Vegeu l'article de Carles DUARTE I MONTSERRAT, *Sobre l'origen de Dret*, al núm. 6 d'aquesta mateixa Revista. Víctor FERRO, *op cit.*; pàg. 338, explica que, d'acord amb Sebastião CRUZ [*Ius. Decretum [directum]. Dereito [derecho, diritto, droit, direito, Recht, right, etc...]*]. Relectio, Coimbra, 1971), dret i les altres formes germanes provenen de (examen) *derectum*, ço és (l'agulla de la balança), ben dret (sense decantar-se ni a un costat ni a l'altre), expressió metafòrica que hauria vingut a substituir, en llatí vulgar, el clàssic *ius*. Vegeu també el *DECat* de Joan COROMINES.

i occità *tort*; mentre que el castellà li preferí *entuerto*, antiquat allí després de l'E. Mitjana, si bé allí també hi ha algun cas medieval de *tuerto*. Modernament segueix més popular que enlloc, en rossellonès (on *tort*, té entre altres el sentit de 'béns rústics apropiats injustament' (per ex. *El Tor(t) d'en Quelot* a la Bastida de Bulès, afores del poble, 1960). A Barcelona, el segle passat, no tenia to massa literari, car no manca en escrits ben plebeus: 'a renya'l comte's prepara/ perquè li fan semblants torts' de Pitarra en *Il Profeta, Gatades*. I va reprendre els seus drets en l'estil periodístic, d'ençà del Glossari de Xènius, en frases ben encunyades: 'El tort de la moderna democràcia, no és tant el que en ella no sia representat l'esperit dels marquesos, com el que no hi sia representat l'esperit dels enquadradors'; i, ai, no injustes». (*DECat*)

Tal com deia, la definició de l'entrada no és gaire precisa i sovint es fa remissió a l'àmbit jurídic de manera negligent i no tècnica. En cap cas no s'esmenta com a arcaisme (concepte gens pacífic entre els lexicògrafs). En canvi, en el diccionari en què hi hauria de ser, el *Diccionari Jurídic Català* de l'EC, no hi ha l'entrada *tort* en llengua catalana, i sí en la francesa, essent traduït per «culpa».

3.2. L'entrada *tort* també es recollia en la lexicografia tradicional,¹⁷

Onofre Pou al *Thesaurus puerilis*,¹⁸ en la secció corresponent a *Noms y frases de pledejar, y de judici* esmenta — *Dany-Damnum* com una de les penes que es poden imposar al reu, així li segueixen — *Presó*, — *Açots*, — *Pena semblant del dany donat, o causat*, però no hi esmenta *tort*.

Antoni Lacavalleria al *Gazophylacium catalano-latinum*¹⁹ recull la veu *tort*, però no en el sentit que ens ocupa.

— *Tort*. *Lo que es de biaix*. *Tortus*, a, um. *Contortus*, a, um. *Intortus*, a, um. *Tortuosus*, a, um. *Distortus*, a, um. *Obliquè intortus*, a, um. *Contortè inflexus*, a, um. *Caminar de tort*. *Obliquè incedere*. *Tort, auzell*. *Hic Turdus*. *Lo tort canta*. *Turdus trutilat*. V. *Girada*.

17. Sobre aquesta, vegeu Germà COLON i Amadeu-J. SOBERANAS, *Panorama de la Lexicografia Catalana*, Biblioteca Universitària d'EC, Barcelona, 1985.

18. Perpinyà, 1591; pàg. 77.

19. *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Barcelona, 1696.

L'entrada *Dany* és, en canvi, molt extensa: *Ab dany vostre; Ab dany meu; Si dany hi ha, per a mi serà; La heretgia causa grans danys als Regnes; Rebrer, o patir dany; No sense dany meu; Ells anaren a Madrid per a portar la queixa dels danys, que avian rebuts; Reparar los danys; Dar un memorial dels danys rebuts; Io no sò obligat de reparar lo dany;* entre molts d'altres.

Al *Fons verborum, et phrasium ad iuventutem latinitate* Antoni Font²⁰ diu per *tort*,

— *Torta cosa. Obtortus. Distortus, ta, tum.* Tort de un ull. *Codes, tis. Qui altero caret oculo.* Tort animal. *Turdus, i. Ficedula, ae.* A tort i a dret. *Ultrò, citròque.*

En canvi, profusament: *injuria; feume gran injuria; moltes injuries li he sufrit; iniuriar, ò agraviar; iniuriar de paraules; intiuriavanse los uns ab altres; perdonar les injuries; injuriador; injuriosament; injust; injusticia; ha fet injusticia; injustament; illicita cosa.*

3.3. Les frases fetes que fan servir *tort* són a bastament conegudes, i molt sovint tenen un equivalent en d'altres llengües,

— *A tort:* Injustament, sense raó, arbitràriament, abusivament, a contrafur. Ex: Aquesta llei ha estat aplicada a tort, calia eximir-ne els casos que s'hi especifiquen i no s'ha fet així.

— *A tort i a dret:* Amb raó o sense, a caprici, per tots els mitjans, de totes maneres, arbitràriament (noteu que no vol dir a dreta i a esquerra, ans sense raó). A tot els llocs.

— *Tenir tort:* no tenir raó, per oposició a tenir dret.

— *Satisfere o restituir un tort:* desfer una cosa malfeta, esmenar una injúria, una ofensa, un dany injust.

— *A gran tort:* molt injustament.

— *No fa tort qui els seus sembla:* es diu a Mallorca per justificar els defectes hereditaris que algú pugui tenir. (*Dic. de locucions i de frases fetes*).²¹

3.4. Els diccionaris bilingües també recullen l'entrada *tort* i la tradueixen literalment sense cap altre esment. Així ho fan el diccionari anglès-català:

— *Tort.* n. tort, dany, injustícia; el català-francès: — *Tort.* tort (domma-

20. Barcelona, 1637.

21. Joan MARTÍ i CASTELL i Joana RASPALL i JUANOLA: *Diccionari de locucions i de frases fetes*, Ed. 62, Barcelona, 1992.

ge), o el català-italià: — *Tort. m torto. Fer un tort a algú, fare un torto a qualcuno*, de l'Enciclopèdia Catalana.

El nostre *tort*, doncs, s'arrossega pels diccionaris sense poder reconduir-lo davant l'embat del *tort* anglosaxó. En el sistema legal no hi té cabuda per tal com els termes jurídics ja fa molt que han estat fixats i, a més, terminològicament són tributaris del castellà, per ser aquesta la llengua majoritària de les lleis. Per tant, no és ara un mot tècnic en sentit jurídic, sí que ho fou en el dret català medieval significat acte il·lícit o antijurídic, però també identificat sovint amb el seu resultat, el dany. És un exemple més dels molts termes jurídics del tot corrents temps enreire i ara desusats, com *Saig, Messions* o *Capmajor*, els antics secretari judicial, costes del procés o domicili.

4. «TORT» EN ALTRES LENGÜES

La universalitat romànica de *tort* queda palesa en els diccionaris de les llengües corresponents, amb les formes pròpies i un significat comú al nostre, que també recullen els diccionaris anglesos.

4.1. *En anglès*

— *Tort*. 1. injury or wrong done to someone. 2. a wrongful act for which a civil action will lie except one involving a breach of contract: a civil wrong independent of a contract. (*Dic. Webster*)

— *Tort*. 1. Injury, wrong. 2. Eng. Law. The breach of a duty imposed by law, whereby some person acquires a right of action for damages. (*Oxford English Dictionary*)

— *Tort*. Tort is a legal term used by common-law jurisdictions to cover a variety of harmful behaviour, from physical attack on one's person to interference with one's goods or use and enjoyment of one's land, economic interest and honour, reputation and privacy. Other legal systems use different terms for this wide and amorphous area of the law. The Germans talk of unlawful acts; the French-inspired systems use interchangeably the terms *délits* and civil responsibility. (*Encyclopaedia Britannica*).

— *Tort.* 1. Wrongful act derives from ML-VL *tortum*, prop the neu of *tortus*, pp of *torquere*, to cause to turn, to twist, hence to torture (physically); the s *torq-* derives, by metathesis, from an Indo European *trokw*. (*Origins. An Etymological Dictionary of Modern English*).

4.2. En castellà

L'evolució romànica portà al *tuerto-entuerto* i els seus derivats. Reportem el que en diuen els diccionaris:

Martín Alonso, al seu *Diccionario Medieval Español*, esmenta:

- *Torticería*. SXIV. Injusticia.
- *Torticero, -ra*. SXIV y XV. Injusto, o que no se arregla a las leyes o a la razón.
- *Torto, -ta*. SXIII. Injusto, Fuero Juzgo, 1241.
- *Tuerto, -ta*. (...) 3. SXII al XIV. Injusticia. 4. SXIII al XV. Agravio, sinrazón o injuria que se hace a uno. 5. SXIII al XV. Daño.

Al *Diccionario Castellano con las voces de ciencias y artes* del P. Esteban de Terreros trobem:

- *Tuerto*. injuria, daño injusto, injusticia, Lat. *injuria, damnum, detrimentum*. It. *Torto, danno, perdita*.
- *Torticero*. adv. antic. lo mismo que injustamente.

Joan Coromines, al *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*, afirma:

- *Tuerto*. injusto y bizco, agravio, injusticia; más tarde aparecerá entuerto.

El *Tesoro de la Lengua Castellana o Española* de Sebastián de Covarrubias recull:

- *Tuerto*. el agravio y sin razón que se le haze a alguno y en opuesto llamamos derecho, *latine rectum*, a lo justo, y conforme a las leyes divinas y humanas. Deste término tuerto usan mucho las escrituras castellanas antiguas, y particularmente las leyes de Partida. *A tuerto o a derecho*, quando se haze alguna cosa sin considerar si estará bien o mal hecha.

4.3. En cors

— *Tort*. Tortu, dannu, pregiudiziu. (*Lexique français-corse, Le Droit, réalisé par Roccu Multedo, ADECEC-Cervioni, Corsica*)

4.4. En francès

— *Tort*. I. lat. pop. *tortum*, neutre subst. de *tortus* de *torquere*. *Avoir tort*, ne pas avoir le droit, la raison de son côté. Accuser, désapprouver. II. Faussement, indûment, injustement. *À tort ou à Raison*, sans motifs ou avec de justes motifs. (...) V. Coupable. Action, attitude blâmable. Dommage causé indûment. Outrage, préjudice; responsabilité. *Demander réparation d'un tort. Redresseur de torts*. Anto.: Droit. raison. bienfait. (*Dic. Robert de la Langue Française*)

— *Tort*. subst. masc. *A tort*, état, fait d'une personne qui se trouve dans une situation ou une position contraire à la vérité, à la raison, au droit ou à l'équité; acte contraire au droit ou à la raison et responsabilité ainsi encoure. *Avoir tort*, ne pas avoir le droit, la raison de son côté. (*Trésor de la Langue Française*)

4.5. En italià

— *Torto*. 1. ciò que è contrario al diritto, al giusto, al vero: *fare, ricevere, vendicare un torto*, un'ingiustizia; *raddrizzare il torto*, ristabilire la giustizia; *avere dei torti verso qlcu.*, avere delle colpe nei suoi riguardi. 2. stato, condizione contraria al diritto, al giusto, al vero. (*Diz. Garzanti*)

— *Torto*. 2 [lat. tardo *tortu(m)*, s. del part. pass. di *torquere* '(dis)torcere', col senso di 'cosa (s)torta'] s.m. Ciò che è contrario al diritto, la ragione, la giustizia, una slealtà. (*Il nuovo Zingarelli*)

4.6. En occità

— *Tort*. s.m. (tor); touert. *Torto*, port. ital. *Tuerto*, esp. *Tort*, cat. *Tort*, ce qui est opposé à la justice, à la raison, lésion, dommage, injure mêlée d'injustice. Ety. du lat. *tortum*, tortu, de travers, par opposition à *rec-*

tum, droit, juste. *A tort*, cat. *A tort*, sans raison, sans justice. (*Dic. Provençal-Français ou de la langue d'Oc*)

— *Tor(t)*. s.m. Tort, dommage, préjudice, lésion. (Le t étymologique se prononce en certains parlers). *A tor*, à tort, contre la raison, *à tor e à dret*, sans regarder si l'on a le droit avec soi ou contre soi. (*Dic. du Béarnais et du Gascon modernes*)

4.7. En portuguès

— *Torto*. *adj.* que nao é direito; torcido; inclinado; oblíquo; vesgo; que tem um olho cego ou defeituoso; (*fig.*) sanhudo; que nao é recto; desleal; injusto; embriagado; *s.m (ant.)* ofensa; dano; *adv.* mal; erradamente; *a torto e a direito*. (*Dic. Editora da Língua Port.*)

El probablement primer text que ens ha pervingut en llengua portuguesa és l'anomenat *Notícia de Torto*, datat a finals del segle XII o principis del XIII. Escrit per un notari de la regió de Braga és l'esberrany d'un document que recull les queixes de Lourenço Fernandes contra els fills de Gonçalo Ramires, amb l'encapçalament següent:

*De noticia de torto que fecerū a Laurēcius Fernādiz por plazo que fez Gōcauo Ramiriz antre suos filios e Lourēzo Fernādiz quale podedes saber: e oue auer, de erdade e dauer, tãto quome uno de suos filios, daquãto podesē auer de bona de seuo pater; e fioli os seu[s] pater e sua mater.... E por istes tortos que li feccerū tem qua a seu plazo quebrãtado e qua li o deuē por sanar...*²²

5. ELS GLOSSARIS DE LLATÍ MEDIEVAL

Aquests repertoris lexicogràfics del llatí vulgar que existeixen per a la majoria de països i llengües europees, sobre la base de la documentació dels segles alt medievals, posen en relleu que *tort* aparegué en el context del sistema feudal amb el significat fins ara apuntat d'acte il·lícit o antijurídic.²³

22. Reproduït a Jesús MORENO i Pedro PEIRA, *Crestomatía Románica Medieval*, Ed. Cátedra, Madrid, 1979; pàg. 325.

23. No són encara disponibles els volums corresponents a la lletra T del Glossari per a Polònia ni del *Lexikon des Mittelalters* per a l'alemany.

Al *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis* de Du Cange,²⁴

— *Tort.* Gallica vox, quae non semel occurrit apud Latino-barbaros. Vide *Tortus*.

— *Tortus, Tortum.* Damnum, injustitia, vis, violentia alicui illata. Jo. de Janua: *Tortus a torqueo dicitur. Hic tortus, ius, iustitia corrisio, vel injuria.* Charta Ludovici II. Imp. pro monasterio Casauriensi: *Pro nulla denique mallatura quispiam a Monachis praefati monasterii, vel ab Advocato eorum Tortum quaerere audeat, quia... eidem monasterio concessimus.* (...) Prima Statuta rob. I. Reges Scotiae cap. 17: *Quandiu defendens aut suus praelocutor defendet Tort, et non reason; etc.* (...) Testamentum Sancii I. Reg. Portugall. aerae 1217: *De quibus faciant pacari, quantum invenerint, quod accepi cum Torto.* (...) Testam. ann. 1274. ex Chartul. Vallis N.D: *Et s'ainsi estoit que mis venist avant de qui j'eusse riens eu par mauvaise raison, ... je vel que il soit rendu par me eseuqiteurs, lesquies je establis et doins plein pooir de mes detes paier et de mes Torfais amender.* Aliud ann. 1275. ibidem: *Je veil e establis e commant que totes mes doites soient payées et tos mes Torfez adreciez e amendez.*²⁵ (...) Fori Oscae ann. 1247. fol 3: *Debet mittere suum nuntium ad portam de illo, qui facit ei Tortum, etc.*

Latini porro *tortum*, seu *tortuosum* dicunt, quidquid obliquum est, vel non rectum; unde *damnum*, vel *injustitia aliqua*, seu *violentia recto opponitur*.

J. F. Niermeyer recull, al seu *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*,²⁶

— *Tortus.* (adj.) *tordu, oblique, faux.* Subst neutr. *tortum.* 1. *demande reconventionnelle.* In mallis... causam eorum advocatus ipsorum agens, *tortum* ab eo quem accusaverit aut adversarios testes sibi non recipiat. *D. Charles le Ch.*, no. 56 (a. 844). Nullam mallaturam quod est *tortum* a parte praefati advocatores... quislibet querere adeat. *D. Berengario II*, no. 5 p. 307 (a. 952). (...) 2. *peine pécuniaire* infligée au demandeur perdant comme suite d'une demande reconventionnelle. Quia super proprietatis nostre rebus advocatos constituimus, illud quod vulgo dicitur *tortum* eis perdonamus. *D. Charles le Ch.*, no. 375 (a. 869-874). Volumus ut fratres ejusdem loci quemcunque voluerint advocatum eligendi licentiam habeant; et ob remunerationem etiam nostri *tortum* ei dimittimus. *Ib.*, no. 440

24. *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis conditum a Carolo du Fresne Domino Du Cange, Editio Nova*, Paris, 1937 (l'original és del 1678); pàg. 133.

25. En el mateix sentit de clàusula testamentària vegeu *ut infra* 8.6.

26. J. F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1984; pàg. 1034.

(a. 877). 3. *tortum* habere: être mis dans son tort, perdre son procès. Comes... iudicavit... quia *tortum* habebat O. Bertrand, *Cart. d'Angers*, I no. 89 p. 103 (a. 1067-1109). 4. *tort, injustice*. Ministri rei publicae qui in suo ministerio *tortum* faciant. Edict. Pist. a. 864, c. 20, Capit., II p. 318. Si villanus alteri villano ... *tortum* fecerit. Sacram. pacis Belvac (ca. a. 1023).

M. Bassols i J. Bastardas, al *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae*,²⁷ documenten els següents usos de *tort*,

— Isti sunt qui se recognoscent que tenent ipsum alode in Erla a *tort*. *Cart. Lavaix* 17.f13, a. 1094-1103.

— Et si ulla chalumnia illos advenerit ad *tort* de partibus tolosanensi vel cerdaniensi ut adiutor illis fiat per directam fidem sine illorum engann usque ad finem veniat. Doc. d'Organyà BRABL VIII doc. 158, pg. 543, a. 1096.

— Et querelavit se de Reimundo proli Ermenir de Salces quod ei *tort* de engan abebat factum de alaudem Sancti Saturnini quod excomutavit in comitatu Cerritanense, et Reimundus prescripsit et recognovit ipsum *tort* et engan quod ei Poncius querelavit. *Cart. Tabèrmoles* 113,f. 59v., a. 1012.

— Et ad Raimundo Wilelmo de Thaus et illi non laxassent nullum *tort* facere... Doc. Urgell URGELLIA 8, pg. 78, a. 1097.

I al *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*,²⁸

— *Tortum*. n. (ital, torto) iniuria, iniustitia: *nepravda, nepravednost*. Miscellanea II-IV 10/26, a. 1289 ... idem Franciscus sustinet magnum *tortum* et dapnum.

— *Tortus*. adj (ital, torto) iniustus: *nepravedan, kriv*. Monum. Rag. II 348/23, a. 1333. Et ipse Junius teneatur redere claves domus, en alicui fiat aliquid *tortum*.

6. D'ALTRES USOS DE «TORT»

En català, *tort* és, a més, un cognom i ha donat lloc a molts topònims com ara l'estany Tort al Pallars Jussà i d'altres estanyes amb el mateix nom,

27. Aquesta obra és en curs de publicació. He pogut consultar les fitxes originals corresponents a *tort* en la Secció de Filologia de la delegació del CSIC a Barcelona.

28. Vol. II, Zagreb, 1978.

el riu Tort a la Garrotxa i el Berguedà i el Ritort al Ripollès. També l'homònim *tord*, sovint escrit *tort* en textos prenormatius, designant un ocell i un peix amb diverses accepcions locals, i una mena de cavall.

En canvi, el femení *torta* no pertany a l'àmbit semàntic que tractem de *tort*. D'una banda, designa el pastís sense gaire ús, corresponent al molt estès i general *coca*, però sí *tortell*, i de l'altra és ben usat per parlar d'efectes físics relacionats amb el verb tòrcer (torçar-se una part del cos, ex.: fer-se una torta al peu, o caminar fent tortes, fent ziga-zagues).

Hom podria veure en l'antic nom *torsimany* un derivat del nostre verb tòrcer. *Torsimany* vol dir intèrpret, traductor, intermediari que fa entendre dues persones que parlen llengües diferents, corresponent a l'antic castellà *trujumán*. L'etimologia, però, ens demostra que és una adaptació de l'àrab *tárgam*, que vol dir traduir.

Cal distingir *tort* de *tolit/tolta*; aquests darrers són els participis del verb arcaic o en desús *toldre* o *tolre*, que vé a significar *treure* en el sentit de *llevar*, *d'arrabassar*, documentat per primer cop en juraments feudals del segle XI (1010). Coromines explica al *DECat* que d'ençà del final de l'edat Mitjana el mot s'antiquà ràpidament, i ha quedat només com a testimoni en *estolador* («comporta de fusta que barra el pas a l'aigua en una sèquia»), i en *tolit* («invàlid»). Aquest verb era molt usat en el català jurídic i apareix en molts passatges de les Constitucions i altres drets de Catalunya. Així, la coneguda Constitució de Ferran II a Barcelona el 1503 «*Per tolre fraus*» (CiADC 1,8,9), volent dir per treure, per evitar fraus. Àdhuc el verb *toldre* donà lloc a un mot autònom i tècnic en l'àmbit jurídic, *tolta*, exacció injusta, especialment exigència de serveis que el senyor feudal feia al vassall contra el dret.

7. «TORT» A LA «CRÒNICA» DE JAUME I

L'existència d'un buidat integral i sistemàtic del vocabulari del text del *Libre dels feyts* o *Crònica* de Jaume I, ens permet de constatar que *tort* hi és emprat amb profusió i naturalitat com a solució romànica per a l'antònim de *dret* en sentit jurídic o moral.²⁹

— E nós reposem-li: «Don Pedro Pomar, nós som rey d'Aragó e havem-lo per nostre dret, e aquests qui vénen contra nós són nostres naturals

29. Edició de Jordi BRUGUERA dins «Els Nostres Clàssics» de l'Ed. Barcino, Barcelona, 1991, que recompta 56 vegades l'ús de *tort*.

e fan ço que no deuen, per ço quan se vénen combatre ab nós. E nós tenim dretura, e éls han *tort*; e Déus ajudar-nos n'á. (29.38)

— Car faç-vos saber que nuel temps no garrejaré més ab vós, car vos tench per tal que no farets *tort* a mi ne a mos amichs ne a mos parens. (33.45)

— ... e que li ajudariem contra lo rey de Castella e contra tot hom que li volgués fer mal a *tort*. (143.8)

— ... e, si abdós nos ajudam bé, vèncer-los em bé de ab Déu, que nós tenim dret, e éls *tort*. (146.13)

— E nós responem-li que, si *tort* li havia feyt negú, que-l li fariem esmenar... (318.9)

— Car, pus lo rey vos ho envia a dir, que no-s farà, ans se revocarà, no u deuriets fer, que-l rey no us ha cor de fer *tort* en usatge ni en costum ni en altres coses. (543.18)

8. ÚS DE «TORT» EN EL LLENGUATGE JURÍDIC

8.1. *El llenguatge tècnic del feudalisme*

L'ús de *tort* es documenta en els textos de l'alta edat mitjana i en el context del feudalisme com a estructura polític-econòmica o mode de producció. Eulàlia Rodón en el seu estudi sobre el llenguatge tècnic del feudalisme a Catalunya³⁰ inclou *tort* dins d'aquest vocabulari amb l'anàlisi següent:

«Opuesto a *rectum* y *directum*, significa 'lo que se aparta del derecho y justicia', 'agravio, daño injusto'. S. Cugat 812 a. 1111: *recongnoiscens isdem Iordanis tortum quod faciebat de ipsiis pariliatis, hanc fecit S. Cucuphati iustam definicionem...*

La perífrasi *facere tortum* equivale a 'perjudicar, faltar a lo que se debe a uno en justicia', y reparar esta injusticia es *facere directum*. LFM 109 a. 1098-1124: Et si... *faciebant torto ad illo comite et non volenbant ei facere directo...*

30. Eulàlia RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña (Contribución al estudio del Latín Medieval)*, Escuela de Filología, Barcelona, 1957; pàg. 246. És del mateix parer Jordi BRUGUERA, *Història del lèxic català*, Biblioteca Universitària d'EC, Barcelona, 1985; pàg. 30, que situa *tort* entre aquells mots que s'introdueixen a Catalunya com a vocabulari especialitzat ensems amb el feudalisme arran la incorporació a l'Imperi franc. Vegeu també l'obra clàssica de F. L. GANSHOF, *El feudalismo*, Ed. Ariel, Barcelona, 1963.

La expresión *a tort* contrapuesta a *a dret* tienen carácter adverbial y significa 'injustamente, contra derecho', cf. español *a tuerto*. LFM 655 a. 1068-1095: *Tuum inimicum... no t mantendre en n a dret neque contra te a tort.*»

8.2. Usatges de Barcelona

Als *Usatges de Barcelona* es documenta l'ús de *tort* a l'usatge *Similiter et si senior* —en català *Semblantment si lo Senyor*—, conegut, com tots ells, per les primeres paraules del text i recollit a la Compilació de les Constitucions i Altres Drets de Catalunya, volum I, llibre X, títol I *De Dret del Fisc, y de las suas regalías*, amb el següent redactat:

— *Semblantment si'l Senyor vol destrènyer a tort son Cavaller, o tolre sa honor, la Potestat lo'n deu deffendre, e mantenir.*³¹

El text llatí original és el següent: *Similiter et si Senior voluerit militem a suum iniuste affligere vel honorem eius tollere, potestas eum inde debet defendere et manutenere.*³²

L'*iniuste affligere* llatí és traduït al romanç per *tort*. En aquest sentit queda palès també en l'explicació de Coromines al *DECat*, on cita un fragment castellà d'una traducció medieval de la Bíblia havent-hi la mateixa correspondència: *Si'l fizieres a tuerto, ir-se-t'a*, i en versió llatina, *si laeseris eum iniuste, in fugam convertetur*.

El jurista català del quatre-cents Joan de Socarrats dóna la següent definició de *iniuste* i *iniuria*: «Et dicitur *iniusta*, quae contradicit iuri divino, naturali, vel gentium.»³³ i «*Iniuria* dicitur, quod non iure sit.»³⁴ És

31. També n'hi ha d'altres redactats amb sengles numeracions:

— Usatge XXXVIII: Exa(cta)ment si'l senyor vol a *tort* destrènyer son cavaler e tolre sa honor, la Po(te)stat lo'n deu defendre e mantenir. — Corresponent a l'edició de Josep ROVIRA i ERMENGOL dins «Els Nostres Clàssics» de l'Ed. Barcino, Barcelona, 1933; pàg. 76. L'autor anota l'Usatge amb el següent aclariment: «Obligació del Príncep de defensar el vassall contra el senyor que vol obligar-lo a una prestació injusta o perjudicar el seu honor».

— Usatge XLIV: Si'l senyor farà *tort* a son cavaler ho li voldrà tolre la sua honor, lo príncep deu ne aquell defendre e mantener. — Edició de Mn. Josep GUDIOL a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, any 1907; pàg. 290.

32. Reproduït a l'obra de Jaume DE MONTJUÏC, Jaume i Guillem VALLSECA i Jaume CALLÍS, *Antiquores Barchinonensium leges, quas vulgus Usaticos appellat, cum commentariis Supremorum Iurisconsultorum Iacobi a monte Iudaico, Iacobi et Guilelmi a Vallesica et Iacobi Calicii*, Barcelona, 1544; pàg. 109v.

33. *Ibidem*, pàg. 258.9.

34. JOAN DE SOCARRATS, *In tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consue-*

a dir, la injúria o *injury* de què parlen els diccionaris moderns, no ha de ser entesa en el sentit actual de dret penal com a delicte contra l'honor, ans com a antijurídic.³⁵

Pere Nolasco Vives i Cebrià traduiria a mitjan segle dinou la majoria del dret català compilat, i en concret aquest usatge *Similiter et si senior: Del mismo modo tambien si el señor quisiere oprimir injustamente á un caballero suyo ó quitarle su honor, la potestad deberá en esto defenderle y mantenerle*. El *tort* medieval és traduït pel significat que venim defensant, «*injustamente*»; l'autor no hi fa cap anotació.³⁶

8.3. Constitucions i altres drets de Catalunya³⁷

En la Constitució *Ordenam* de Jaume II a la tercera Cort de Barcelona l'any 1311, CiADC Vol I, Llibre I, Títol LI De *Offici de Iutges de Taula, y de lur salari, y quals officials, y quant la han de tenir*, Cap. VII, es fa servir *tort* en un sentit jurídic:

«Ordenam de consell, approbatio, e consentiment de tots los demunt-dits,... si aquells Officials son estats negligents en guardar, deffendre, e mantenir la juridictio, e los drets nostres, e si han consentit, o fet frau per diners, o per altra raho en dan nostre, e a diminutio de la juridictio nostra, e inquiren encara contra los dits Officials sobre los statuts, e ordinations de las Corts passadas, e de aquesta Cort present trencadas, o no observadas, e sobre totas, e senglas injurias e torts fets per los dits Officials a Universitats...».

---

tudinibus Cathalonie inter Dominos & vasallos, ac nonnullis aliis, quae commemoraciones Petri Alberti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa..., Lugduni, 1551; pàg. 257.3.

35. Cfr. Art. 457 CP: «Es injuria toda expresión proferida o acción ejecutada, en deshonra, descrédito o menosprecio de otra persona.»

36. Pedro Nolasco VIVES y CEBRIÁ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles, con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*, Barcelona, 1861-1867, en IV toms (la primera edició era del 1832-1838), edició anastàtica dins la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», editada per la Generalitat de Catalunya, amb un estudi introductor de Joan EGEA FERNÁNDEZ, Barcelona, 1989; pàg. 903.

37. Edició anastàtica de la de Barcelona el 1704, dins la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», editada per la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995.

Tomàs Mieres a la seva obra *Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae*³⁸ comenta l'esmentada Constitució, «*De Tabula, Cap 7*», i necessita aclarir el sentit jurídic concret que cal donar a *tort* en el text, amb els següents termes: «*hic dum dicit, torts, quod est, quando quis non solvit debita sua*».

8.4. *Llibre dels Costums de Tortosa*

Carles Duarte i Montserrat, en el seu estudi del vocabulari del Manuscrit del 1272, documenta, entre d'altres, els usos següents de *tort*:³⁹

— E a on les dites costumes ne ls usatges sobredits no basten, los pleyts tots sobredits deuen ésser defenits e determinats pel dret civil so es per les ligs e enen podrà ésser separat la cosa equal de la cosa no equal, e el dret del *tort*, e cascún podrà rebre gaardon de lo que aurà servit *sive boni sive mali*. (2v, 8a).

— Ita no merere te si alcún menassa a altre e aquel menasat vendrà a la cort e fermarà en poder del veger, que de tot *tort* que li tenga o el sevula clamar del li farà compliment de dret (...) aytal hom affermat dret que tot lo que *tort* vos tenga ne vos nos vulats clamar del que us farà compliment de dret, de qui enant fem vos saber que ... (36v, 5b i 22b).

8.5. *Llibre del Consolat de Mar*

El 1791 Antoni de Capmany i de Montpalau feia una nova versió castellana i fixava el text català del *Llibre del Consolat de Mar*,⁴⁰ per tal com «*carecíamos de una correcta edición del texto catalán en toda su primordial integridad y pureza, y por consiguiente de una buena traducción, de la qual*

38. En l'edició de Barcelona el 1621; pàg. 193, correspon al § 21, que venia resumit al *Summariu* d'aital manera: *Torts, verbum verificatur, quando quis non solvit debita*. En canvi l'autor del *Vocabolario de la lengua Catalana, por Indice alfabético de las voces antiquadas que contienen los Usages y Constituciones de Cataluña, con el Idioma de la palabra, que en el Catalan, que oy se habla, le corresponde. Comensado, el dia 15 de Junio del año 1795* (Biblioteca de Catalunya, Ms. 1332) no considerarà necessari d'incloure-hi *tort*.

39. Carles DUARTE I MONTSERRAT, *El vocabulari jurídic del Llibre de les Costums de Tortosa* (Ms. 1272), Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985.

40. *Libro del Consulado del Mar*, «edición del texto original catalán y traducción castellana de Antonio de Capmany», Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona, 1965.

pudiesen sacar algún fruto así los patricios como los estraños». Al final de l'obra inclou un *Vocabulario de palabras catalanas más difíciles «a fin de satisfacer la curiosidad de los lectores y dar al público una idea del lemosino en que está escrito este antiguo código»*. En aquest vocabulari troba necessària la traducció o aclariment del significat, per tal d'entendre el text, de *tort* traduïent-lo per «*agravio, injusticia*». Germà Colon i Arcadi Garcia també assenyalen *tort* com a «*perjudici, culpa*» en el Glossari de la seva edició del *Llibre del Consolat de Mar*,⁴¹ en què «hem reunit termes tècnics (jurídics, comercials, de la navegació, etc.), així com aquells mots antiquats avui que poden oferir alguna dificultat de comprensió». Partint d'aquesta darrera edició constatem que al llarg del text es fa recurs sovint al nostre mot:

Cap. 49. *Capítol de esmena de quells qui prometran de fer part en nau o en leyn alcun.*

Si alcu prometrà de fer part a alcun en nau o en leyn, si aquel qui la part haurà promesa de fer morrà ans que aquela nau o aquell leyn en què haurà promès de fer part no serà fet ne acabat, los hereus o ls detenedors dels béns de aquel qui mort serà no són tenguts de res a aquel senyor a qui aquel qui mort serà havia promès de part a fer mentra viu era, si donchs en donchs en son testament ell no ho manarà o manat jaquit no ho haurà; ans si aquel qui mort serà havia donats alscons diners a aquel per rahó de la part que eyl havia promesa de fer ab eyl, si los diners seran tants que bastassen a fornir tota aquella part que aquell havia promesa de fer, la part aquella deu ésser vanuda ans que la nau o l leyn partesscha o ischa d'aquel loch on serà estat fet, no contrestan per aquel capítol qui diu que nau o leyn no's pot vendre en encantar tro que haja fet viatge. Per qual rahó? Per ço car hom quant és mort no és tengut de tenir furt ne ley en costuma, sal deuta o comanda o *tort* si'l té. Encara per altra rahon, per ço cor el dia que alcun mor, aquel dia és partida tota companyia que ab alscons agués, que hom qui mort és no ha companyó...

Cap. 263. *Si alcun mercader aurà noliejada alcuna nau o alcun leny e morrà ans que la dita nau sia carregada.*

Si alcun mercader haurà noliejada alcuna nau o alcun leny e morrà ans que la dita nau sia carregada, si aquel mercader qui haurà noliejada

41. Germà COLON i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat de Mar*, Fundació Vives Casajuana, Barcelona, 1981-87; pàg. 183.

aquella nau o aquell leny metrà que aja carregada la nau o el leny de tot o de partida, ell ne los béns seus no són tenguts de res a aquell senyor de qui aquella nau serà o aquell leny, que eyl havia noliejat. Per què? Per so cor hom qui mort serà, convinensa que aja feta, no li nou; saul, emperò, per deuta qu'él deja o *tort* qu'él tengua que deu ésser pagat dels seus béns, si naguns n'à, hon que sien atrobats.

Cap. 264. *Si senyor de nau haurà noliejada la sua nau e puys morrà.*

Si algun senyor de nau o leny haurà noliejada la sua nau o lo seu leny, a algun mercader, si lo senyor de la nau o del leny morrà ans que la nau o el leny sia carregat de tot o de partida, aquella nau o aquell leny a qui eyl serà esdevengut aytal cas com dessús és dit, no és tenguda de anar en lo viatge, si donchs los parsoners ab los prohismes d'aquell qui mort serà no s'acordaran que un leny que-y vaja, ho si donchs, tots los parsoners ho la major partida no héran hestats al noliejar, o que tots o la un d'aquels fos obligat a aquell mercader qui aquella nau ho aquell leny havia noliejat. Per qual rahó? Per so cor hom mort no ha ne pot haver senyoria en res d'aquest segle, saul en aytant que tots los seus *torts* e les injúries sues, que deuen ésser pagades, si troba hom béns de quès pusquen pagar.

8.6. *Clàusula testamentària*

En el sentit suara expressat al *Llibre del Consolat de Mar*, de *tort* com a acció que ha causat un dany que cal esmenar a càrrec del cabal hereditari, J. Arnall afirma que constituïa una clàusula típica dels testaments medievals catalans, l'adreçada a la reparació de *torts* i pagament de deutes,⁴² com en els següents casos —d'entre molts altres—, en els quals són emprats indistintament *tort* o *iniurias*:

— *Item dimitto pro iniuriis meis oblitis quadraginta solidos qui dentur et distribuuntur tam inter opus dicte ecclesie et pauperes quam alias pias causas cognitioni dictorum meorum manumissorum* (Testament de Nicolau Oller, Sant Feliu de Guíxols, 1348).

— *In primis et ante omnia volo et iubeo omnes meas iniurias et debita mea*

42. Maria Josepa ARNALL I JUAN, «Testaments de fons monacals gironins existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Segles XI-XV). Llurs clàusules diplomàtiques», *RUBRICA. Paleographica et Diplomatica Studia*, Vol. III, Universitat de Barcelona, 1989; pàg. 39-159.

omnia si appareuerint restitui et persolvi (Testament de Bernat Oller, Sant Feliu de Guíxols, 1375).

— *Dimito et dari volo tres solidos pro iniuriis non aparentibus et oblitis sive per torts oblidats* (Testament de Marca Balestera, Amer, 1487).

8.7. *Furs de València*

És en aquest cos legal on queda més clar el significat propi de *tort*, per tal com apareix ensems amb dany en diversos fragments. *Tort* queda identificat com l'acte il·lícit que genera aquest resultat danyós, el qual també pot venir expressat amb els mots *malafeyta*, *dampnatges*, *perjúbis*, *dans*, *dany*. A més, hi ha l'encert de poder-lo documentar en la Rúbrica que més li correspon, *De dan donat*.⁴³ Un cop més el text és fixat per Germà Colón i Arcadi Garcia:⁴⁴

Llibre I, Rúbrica III, Fur CX. *Que los officials del Senyor Rey no facen amprises en s'entrameten de administració de tudors o de matrimonis de pobles o adults* (Pere II, el 1371).

... així mateix, per offici o per si matex, sens part legítima demanadora, a sola inducció secreta de alguns se entrameten de demanar, hoir, rebre, impugnar e diffinir contes d'alguns tudors e curadors, e de tractar matrimonis de les pubiles o adults ab los curials o altres qui ls plau; les quals coses e cascuna de aquelles són no acostumades e de mal eximpli e de gran afflictió a les gens, que moltes vegades a *tort*, per malmasclament de alguns envejosos e malvolents llurs, són calumpniades, sien encara expresament contra furs e privilegis e sens algun profit de la cort de vós, senyor...

Llibre I, Rúbrica XIII, Fur IX. (Pere II, any 1371).

Item, com se sdevinga sovén que, per importunitat e suppresió de veritat o per altra manera, moltes letres e manaments isquen de la cort de vós, senyor, o del senyor duch, les quals, salva reverència de la altea vostra e sua, són, expressament contra fur; e jatsia que, per fur e privilegis,

43. Vegeu la n. 7 sobre la mateixa rúbrica a les CiADC.

44. *Furs de València*, a cura de Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, «Els Nostres Clàssics», Ed. Barcino, Barcelona, 1970-1994.

aytals letres o manaments no dejen ésser observades, sots pena de privació de l'ofici de l'oficial e jutge qui contrafarà, emperò moltes vegades per les grans menaces, terrors e penes en aytals letres contengudes, los oficials e jutges observen aquelles, de què's seguexen prejudicis, defalliments e grans treballs e dans a les gents; per ço sie mercè de vós, senyor, conferman los dits furs e privilegis, provehir que si lo contrari ere fet per alcun oficial o comissari, en aytal cas lo governador del regne o los jurats de cascuna ciutat, vila o loch pusquen ab matura deliberació, per squivar desafuraments, prejudicis e *torts*, inhibir e vedar aytal official o comissari de procehir e enantar per vigor de aytal letra o manament, almenys tro a tant que vós, senyor, ne puxats ésser consultat.

Llibre III, Rúbrica XVII, *De Dan Donat*.

Fur I. (Jaume I)

Si alcun darà o farà dan a altre, e aquel qui haurà dat o feyt lo dan lo negarà, e puys serà provat que a *tort* li haurà feit aquel dan, o donat, en doble deu ésser condemnat.

Fur II. (*idem rex*)

Lo dan qui serà donat a *tort* o per colpa d'altre, en qualque cosa serà donat, sie restituït.

Fur III. (*idem rex*)

Si bestiar d'alcú a *tort* serà enclòs, e per fam o d'altra manera en aquell enclòiment o presó morrà, aquell de qui ere lo bestiar lo pot demanar en doble.

Queda ben palès, doncs, que d'una banda s'empra *tort* i de l'altra *dan*; *tort* és l'acte il·lícit i *dan* el seu resultat perjudicial. Val a dir, però, que en el seu *Repertori General y Breu Sumari per Orde Alphabètic de totes les matèries dels Furs de Valencia fins les Corts del Any 1604*⁴⁵ Onofre Bertomeu Ginart no recull la veu *tort* com a matèria jurídica, sí en canvi, i de manera profusa, dany: *dany qui farà y ho negarà, sia condemnat en doble*; *dany qui fara ab dol, deu refer aquell*; *dany no es vis fer aquell qui*

45. València, 1608.

per força de vent, o empenyament de altri fa dany; dany que fa lo catiu y esclau com se ha de refer per lo senyor y quins casos; entre d'altres.

Hem comprovat, per tant, com el mot *tort*, que serveix per designar la disciplina del dret de la responsabilitat civil extracontractual al món anglosaxó, *The Law of Torts*, és un manlleu que féu l'anglès de les llengües romàniques, on és comú i amb el mateix significat, si bé ara en desús com a terme propi del llenguatge jurídic.